

Skolbibliotek och temaläsning. Vallentuna vs. Glasgow. Porösa rum eller kliniker?

Av Einar Spetz

I Dorothy Williams har slagit an en skotsk ton här i dag. Innan denna helt har förklingat skulle jag vilja föra på tal några upplevelser från skolbibliotek i Glasgow. 2005 reste jag i Skottland. Där besökte jag skolbiblioteket vid Castlemilk High School. Det ligger i södra Glasgow, ett stenkast bara från Skottlands nationalarena i fotboll, [Hampden Park](#). Mr. John Lettford, bibliotekarien vid [Castlemilk](#), berättade att närområdet var socialt utsatt:

Många elever växer upp i familjer och miljöer där kanske ingen människa faktiskt arbetar, åtminstone fast. Utan lönearbetande rollmodeller ter det sig för ungdomarna till slut inte självklart eller ens normalt att själva arbeta. Arbete blir i värsta fall något abstrakt och ouppnåeligt.

Jag frågade John Lettford vilken den enskilt viktigaste färdigheten är som han vill att eleverna skall erövra. Självt bibliotekarie förväntade jag mig några ord om informationskompetens, men Lettforods svar lød ”[employability](#)” – anställningsbarhet – det vill säga förmågan att få ett jobb, behålla det och vara aktuell för ytterligare anställningar.

På svenska är anställningsbarhet ett lite krångligt ord. Varför finns det inget ledigare uttryck? Beror denna brist på att vi inte reflekterar så mycket över ifall man blir anställningsbar genom gymnasieutbildning? Eller har detta tagits för givet? När jag har prövat begreppet på mina kollegor i norrort, har jag märkt att det till begreppet anställningsbarhet knyts en del farhågor. Man genmäler att utbildning har ett egenvärde och ganska fort kommer man fort in på resonemang som är kritiska till mot den ”nyttomoral” som är implicit om utbildningens mål skall vara anställning. Inte sällan förs ”Blir du lönsam, lille vän?” – [Peter Tillbergs](#) sjuttiotalsmåleri – på tal.

Under alla omständigheter var biblioteket på Castlemilk till hälften ett datortek. Klasserna bokades in och när jag var där pågick undervisning i franska. Elevbevakningen var intensiv. Det fanns fyra vuxna i rummet: förutom Mr. Lettford fanns en lärare, en specialpedagog, samt ytterligare en person som höll ordning. De vuxna berättade hela tiden för eleverna vilka regler som gällde i fråga om uppträdande och bemötande. Eleverna hade inte uniform men enhetlig stilkod. Detta försvarades (i den mån det alls skulle ha varit nödvändigt) med egalitära argument.

När jag nästa dag kom till [Drumchapel](#) High school i en annan del av Glasgow upptäckte jag att skolbiblioteket där var nära nog identiskt till utformningen med det på Castlemilk. Det var ljus och påminde lite om ett klassrum förutom att det var indelat i två avdelningar: en datasal och en bokavdelning. Kanske kan man tala om ett slags skolbiblioteksklinik. Jag tänkte att utformningen berodde på ett centralt direktiv. Bibliotekarien vid Drumchapel, Mrs. Jane Kesson, bekräftade detta: det fanns en pedagogisk idé och den körde man – fullt ut. Hon uppfattade det som helt oproblemiskt, eftersom målsättningen var att optimera biblioteket som en arena för inläring: skraddarsydd för att eleverna skulle utveckla ett vetenskapligt arbetssätt.

Jag heter Einar Spetz och är bibliotekarie på Vallentuna Gymnasium i norra Storstockholm. Jämfört med Castlemilk och Drumchapel är där mindre strikt, med hyllor, passager, öppna ytor, runda bord, med öppettider utan tidsbokning, en plats dit eleverna kommer och går. Ett slags "liquid library" eller poröst rum – som det har kallats i en uppsats av Elisabeth Buss¹. Det porösa rummet på Vallentuna Gymnasium är ett rum med en rad användningsområden. På samma gång är det ett informationscentrum med datorer, tryckta medier, en arbetsplats, en mötesplats, en plats för trivsel och läsning. Så ser det ut på de allra flesta skolbibliotek i Sverige inbillar jag mig.

Jag minns en fråga från John Lettford: Are you book heavy, frågade han? Det kändes som han nuddade en öm punkt. Visst har vi det trivsamt, men frågan är om vi skraddarsyr miljöer för att utveckla elevernas förmåga till ett vetenskapligt arbetssätt.

II. Temaläsning på Vallentuna Gymnasium

Vid Vallentuna gymnasium är temat läsningen satt i system sedan flera år. Internt är lärare och skolledning väldigt tillfreds med att studierna organiseras i form av tema. Varje arbetslag – det finns för närvarande fyra stycken – planerar och arrangerar sina teman. I klartext går temat läsning ut på att ta fasta på skärningspunkter mellan olika ämnen. Ämnesbarriärer skall inte stå i vägen för att se kopplingar. Eleverna arbetar med frågeställningar hämtade ur olika områden: ett litet exempel: Tema: "Människan och kärleken" – inom detta studerar eleverna vad som händer i kroppen vid förälskelse och vidare frågor som sex och föräldraskap. Könroller vävs in, ett historiskt perspektiv på kärlek introduceras, prostitution och [trafficking](#) tas upp. Det skrivs noveller om kärlek. Med mera.

I maj varje år bestäms tema för det kommande läsåret. Endast undantagsvis deltar jag, bibliotekarien, i tidigaste delen av planeringen. Det är ingenting jag har saknat. Det viktigaste är att jag har tid för viss planering och att arbetslagen kommer ihåg att betona det vetenskapliga arbetssättet som en kärnkompetens vilken eleverna får en möjlighet att utveckla genom temaundervisningen.

Vid höstterminsstarten ska alla tema vara schemalagda och till elevens hjälp skall det sedan finnas temablad som beskriver temats tidsram, innehåll och bedömningskriterier. Utifrån dem är det i hög grad möjligt att förutse vilken typ av informationskällor som kommer att efterfrågas i biblioteket, något som ökar möjligheten till framförhållning.

Jag tänkte närmast berätta om det praktiska arbetet med ett sådant tema, nämligen "Människan och vetenskapen". Det arrangerades av arbetslaget Elna (el- och naturprogrammets arbetslag) våren 2006. Eleverna gick andra terminen på naturvetenskapliga programmet. Det övergripande syftet var att öka kunskapen om vetenskapens påverkan på människors sätt att tänka och våra livsvillkor. Ansvariga för genomförandet var sex lärare: ämneslärare i naturämnen, samhällskunskap, historia, svenska och engelska. Jag kom in i handlingen ett par veckor innan temastart. Det är en fas då inköpsbehoven kartläggs och anskaffning sker. Efter ett möte med berörda lärare skraddarsyde jag ett avsnitt i bibliotekets länklista, jag gick igenom litteratur som jag ville presentera och läste en del. Sedan körde undervisningen igång.

¹ Elisabeth Buss. *Vad gör eleverna i skolbiblioteket?* <http://www.lul.se/upload/5647/0502.pdf> (S. 6)

På ett tidigt stadium träffade jag klassen, tillsammans med en av språklärarna och tillsammans höll vi två en rätt så ambitiös dialog med eleverna om vetenskap och forskning, om forskning som en metod att producera ny kunskap, om forskningssamhället och genusfrågor kopplade till aktörer inom vetenskapen. Eleverna diskuterade etiska aspekter och exempel på forskning som är tvivelaktig ur moraliskt hänseende.

Jag vill gärna understryka att vi är bra, jag och läraren. Vi kompletterade varandra på ett bra sätt. Ida Andersson skrev i magisteruppsatsen *Biblioteksläraren*, att det kan vara ett problem när bibliotekarier undervisar, eftersom det kan leda till en sammanblandning av yrkesroller. Själv upplever jag bibliotekslärollen som oproblematiserad. Jag har undervisat och ändå förblivit bibliotekarie.

Tema "Människan och vetenskapen" hölls alltså på våren men redan på hösten hade jag och klassen haft en allmän runda med informationssökning på Internet. "Sök och undersök" är namnet på denna introduktion som jag arrangerar för alla klasser i första årskursen under höstterminen. Jag träffar klasserna vid två tillfällen. 2006 började 9 klasser hos oss, vilket betyder att jag sammanlagt tillbringade minst 18 timmar ute i klasserna. Det första tillfället har inte så mycket informationskompetens att göra, utan handlade mer om att avdramatisera elevernas föreställning om biblioteket.

Vid det andra tillfället övar eleverna informationssökning på Internet. Fokus ligger då på vår länklista som är en central resurs. Den måste alla elever känna till.

Inofficiellt finns även en tredje del. Där ligger fokus på etiska frågor i förhållande till information och IT. Tillsammans med lärare kan det hända att jag tar upp frågor som fusk, fusk i forskningen, censur innebär gärna i form av diskussioner. Jag skulle gärna skjuta över ansvaret för dessa frågor helt på lärarna liksom skolningen i källkritiska överväganden och träningen i [akribi](#). Jag skulle kunna göra det – med varm hand för tiden räcker inte till om jag samtidigt skall driva biblioteket som ett "poröst rum". Nu kan jag kanske passa på att fråga årets konferensdeltagare vad de tycker: Skall, tycker ni, skolbiblioteken optimeras för IKT-inläring? Skall vi etablera skolbibliotekskliniker? Eller skall vi behålla de "porösa biblioteken"? Det är ett val, sade en god vän till mig, som i någon mån känns som att välja mellan Atens eller Spartas styrelseskick.

Tillbaka till Tema: Människan och vetenskapen i naturen! Klassen repeterade och lärde sig att hitta i generella databaser som Artikelsök och Ebsco. Man orienterade sig även till några ämnesspecifika webbplatser. Därefter löpte elevernas arbete på varefter temat avslutades med en muntlig redovisning i grupper. Mitt fokus låg inte på själva redovisningen av kunskaper och resonemang, utan på hur eleverna hade upplevt informationsinhämtningen. Därför ville jag undersöka graden av Internetanvändning och användningen av tryckta medier. Vidare ville jag ta reda på vilken nytta eleverna ansåg sig ha haft av att använda böcker, tidningsartiklar och bibliotekets länklista samt slutligen vilken nytta eleven tyckte sig ha haft av några specifika webbresurser: NE.se, Wikipedia, Artikelsök och Google.

III. Enkät

I en enkät besvarade eleverna några frågor:

1. I vilken grad har du använt Internet, böcker, tidningar eller tidskrifter?

I vilken grad har du använt olika källor?	Mycket	Liten	Inte alls
Internet	65%	26%	2%
Böcker	56%	39%	4%
Tidningar/ tidskrifter	17%	13%	70%

Kommentar: Användningen av tryckta källor kan i det här fallet mäta sig med användningen av Internet. 90 procent av eleverna hade använt böcker lika mycket som Internet. Inom vissa tema är boken kung fortfarande, kanske särskilt inom historia. Men hur länge förblir det så? Och hur viktig är frågan boken eller nätet: spelar det någon roll hur kunskapen är formaterad, förpackad hösten 2006? Och otvivelaktigt har eleverna svårt att hitta relevanta artiklar i tidningar och tidskrifter.

2. Vilken nytta tycker du att du har haft av att använda böcker, tidningsartiklar och bibliotekets länklista?

Vilken nytta?	Mycket Viktiga	Ganska Viktiga	Inte viktiga
Böcker	34%	56%	10%
Tidningar/tidskrifter	13%	13%	73%
Länklista	39%	34%	26%

Kommentar: Elevernas har en positiv inställning till tryckta medier. Frågan är om eleverna besvarar frågan sanningsenligt eller om de svarar såsom de tror att det förväntas att de skall svara.

3. Vilken nytta har du haft av NE.SE, svenska eller engelska Wikipedia, Artikelsök och Google?

Vissa källor	Mycket Viktig	Ganska Viktig	Inte viktig
NE.SE	73%	22%	26%
Wikipedia, Engelska eller svenska	39%	29%	21%
Artikelsök	9%	13%	78%
Google	26%	56%	17%

Kommentar: Under 2006 gjordes flera jämförelser mellan NE.se och Wikipedia i tidningar och fackpress. Ofta har Wikipedia kritiserats som källa: direkta faktafel i Wikipedia har gärna påpekats, innehållet kan ha varit magert eller skruvat. [Jimmy Wales](#), Wikipedias grundare, ger kritikerna delvis rätt: "The average quality of the entries is pretty good, but on any given day, any given entry might be up or down."²

Wikipedia, tycker jag, förtjänar en chans så uppstickare man är. Wikipedia är en global folkbildningsrörelse. Vi hittar där är inte färdiga artiklar utan texter under utveckling. Just därför att Wikipedia används så frekvent, gör att vi måste sluta fördöma och istället lära oss mer om Wikipedia.³ Just när det gäller övning i källkritik kan Wikipedia vara en utmärkt utgångspunkt. Man får vara öppen för att ge Wikipedia det beröm den ibland förtjänar, att faktiskt medge att Wikipedia informerar bättre till exempel om Barbidockans utveckling än vad NE.se gör – något som är värdefullt för den elev som jobbar med "Tema: Cultural artefacts" i Engelska C kursen.

Jag vill gärna dröja litet vid användningen av Google och Wikipedia. Ida Andersson, som tittade närmare på klasser i Celsiusskolan i Uppsala, skrev i sin uppsats att lärare och bibliotekarie hade resignerat inför Google. Hon knöt särskilda farhågor till elevernas informationsökning genom sökmotorer därför att hon upplevde sökningen som okvalificerad samt att detta ledde till träffar på uppslagsverket Wikipedia. Nedanför har jag försökt visa att även sökning i konkurrerande sökmotorer ger höga träffsiffror för Wikipedia. I exemplet här har jämfört sök på några uppslagsord i Google med sökning i Alltheweb (som tidigare hette Fast):

² Who knows? I: The Guardian. 26 oktober 2004 <http://technology.guardian.co.uk/online/news/0,12597,1335892,00.html>

³ Därför har jag bjudit in två Wikipedianer Niklas Nordblad och Brion Vibber (brion@leuksman.com), chief development officer till Vallentuna gymnasium den 27 oktober, en från Stockholm och en från Florida. De ska då prata med eleverna under rubriken "Vad vill wikipedia? Information, antielitism, demokrati, källkritik, kompetens, encyklopedi, nördfaktor och kunskap".

Uppslagsord	Wikipedias rankingnr. i Google	Wikipedias ranking.nr i Alltheweb
Nilabborre	7	4
Bromssystem	1, 2	1, 2
Barbiedocka	5	2
Växthuseffekten	2	> 10

III. Lärare - ambassadörer

Från ett bibliotekarieperspektiv fungerar temaläsningen bra ifall tid ges för planering och till skräddarsöm av länklista, samt en kortare runda tillsammans med klassen i datasal. Då öppnas vägar till ett - skulle man kunna säga - ”protovetenskapligt” arbetssätt. Det är ofta fullt tillräckligt att marknadsföra några centrala informationsresurser istället för att föra massor av webbsidor på tal.

Körigt kan det bli när fler tema löper parallellt. Jag klarar numera intuitivt att lägga mig på rätt ambitionsnivå utifrån intryck av temablad och kortare samtal med mina kollegor lärarna. Men det räcker inte med mina insatser. Det är viktigt att lärarna har hyfsad kännedom om länklistan, så att de kan tipsa och coacha eleverna till självständig informationssökning. Lärarna måste också bidra med tips till länklistan, annars spelar den snart ut sin roll i undervisningen. Jag har ibland undervisat lärare i informationssökning, med målsättningen att många lärare åtminstone skall hitta till länklistan och sedan fungera som biblioteksambassadörer.

Nu har det blivit dags att äta lunch. Jag tackar er alla för visat intresse!

Ps. Till den tilltänkte läsaren. Jag har konsekvent länkat till sidor på Wikipedia. Om du tycker att innehållet där är magert eller att fakta på något sätt är missvisande, kan du själv fort (Wiki betyder snabb!) ändra artikeltexterna. Våga pröva. Bästa hälsningar från mig, Einar